

SCHOEDLER'S BOEK DER NATUUR.

ALGEMEENE BEGINSELEN

DER

NATUUR- EN DAMPKRINGSKUNDE, STERRENKUNDE,
SCHEIKUNDE, AARD- EN DELFSTOFKUNDE,
PLANTKUNDE EN DIERKUNDE.

NAAR DE ZEVENTIENDE HOOGDUITSCH E UITGAVE BEWERKT DOOR

A. WINKLER PRINS.

TWEEDE DEEL:

DELFSTOF- EN AARDKUNDE — PLANT-
KUNDE — DIERKUNDE.

MET 608 HOUTSNEË-FIGUREN.

NIEUWE UITGAAF.

TE SNEEK, BIJ
J. F. VAN DRUTEN.
1877.

eigenschappen onderscheiden, zooals het Arabische paard, dat eene ongemeene snelheid, matigheid en een fijnen lichaamsbouw bezit, het Engelsche brouwers- of sleperspaard, dat ons door zijne grootte en kracht aan den olifant doet denken, en den Schotschen ponny, die niet veel grooter wordt dan een groote hond.

Merkwaardig zijn voorts het gestreepte paard of de Kaapsche ezel (*Equus zebra*, fig. 89) en de quagga (*Equus quagga*), die beide aan de Kaap de Goede Hoop tehuis behooren. Deze fraaie dieren leven in troepen bij elkaar en blijven gaarne in het gezelschap van den struisvogel — misschien wel, omdat de zebra's dadelijk wegllopen, zodra de struisvogels op de vlucht gaan. Pogingen, om die dieren te temmen, zijn tot nu toe niet gelukt.

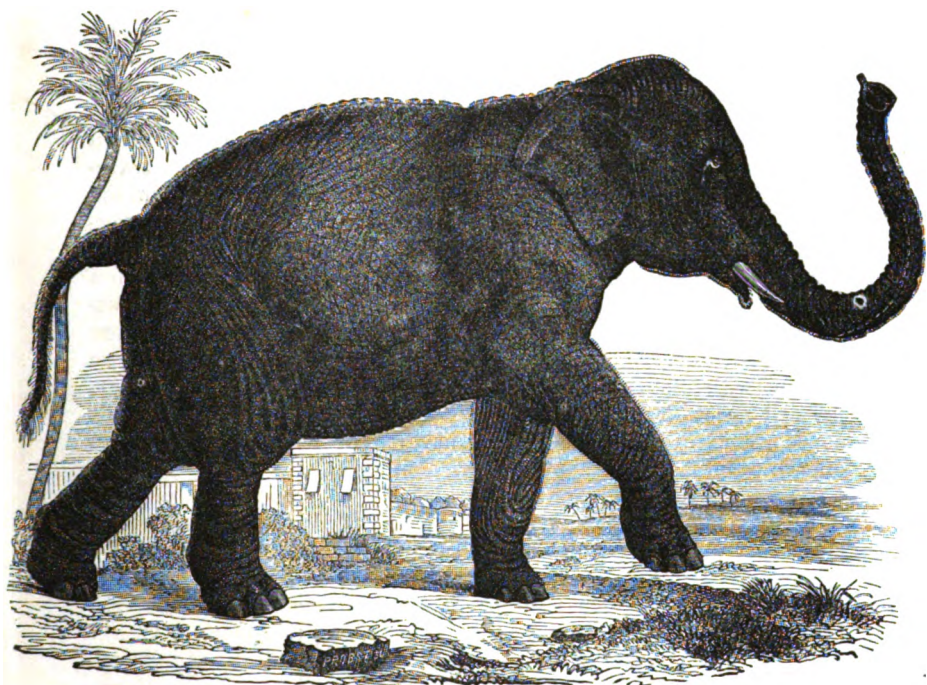
De ezel (*Equus asinus*), dien wij gedurig aanschouwen in zijn eenvoudig grijs gewaad, met lange, nederhangende ooren en met een zwart kruis over den rug, is onder zijn zwaren last een voorbeeld van bescheidenheid en tevredenheid en wordt, hoe hoog hij ook zijne stem verheft, niet onder de geleerden gerekend. Wanneer men aan de behandeling van dit nuttige dier meer zorg besteedde, zou het ongetwijfeld blijken, dat het voor eene aanmerkelijke veredeling vatbaar is, want de wilde ezel of kulan der Tartaarsche steppe overtreft den tammen ezel in grootte en in snelheid.

Negende orde: Veelhoevigen of dikhuidigen (*Multungula* of *pachydermata*).

118. De dikke huid van deze dieren is meestal schaars met haar bedekt en hunne onbewegelijke teenen, ten getale van twee tot vijf, zijn in afzonderlijke hoeven besloten. Zij ontleenen hun voedsel voornamelijk van het plantenrijk. Onder hen vinden wij de grootste landdieren, welke alleen tehuis behooren in de Oude wereld. Bovenaan staat de olifant (*Elephas*), die een reusachtig lichaam en eene ontzettende kracht met eene bewonderenswaardige leersaamheid en schranderheid vereenigt, terwijl hij bij zijn hoogst plompen bouw in zijn snuit een uitmuntend werktuig heeft voor allerlei bezigheden, die een ander dier niet gemakkelijk zou kunnen volbrengen. In figuur 43 hebben wij een samengestelden maaltand van den Indischen olifant afgebeeld. Belangrijker dan deze zijn de slachtanden van den olifant, die 1 tot 1,3 meter lang worden en als ivoor eene groote waarde bezitten. Men kent den Aziatischen olifant (*Elephas indicus*, fig. 90), die grooter en leerzamer is en korter ooren heeft dan de Afrikaansche olifant (*Elephas africanus*), welke laatste zich daarenboven door een gewelfd voorhoofd en door ruitvormige glazuurstrepen op de kauwvlakte der tanden onderscheidt. De olifanten, die gezellig leven in de wouden van Azië en Afrika, begeven zich vaak te water, om zich te baden. Zij zwemmen goed. Wanneer zij niet getergd worden, zijn zij in den regel rustige dieren, die den mensch ongemoeid laten. Er zijn weinig dieren, van welke zoovele beschrijvingen en verhalen zijn

medegedeeld als van den olifant. Deze hebben vooral betrekking op den Indischen olifant, en maken melding van zijne schranderheid,

Fig. 90.

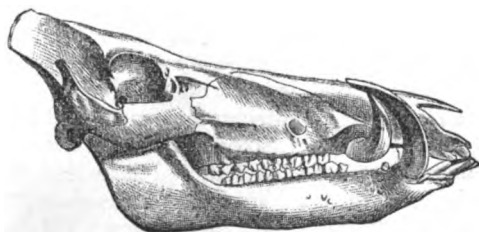
De Aziatische olifant (*Elephas indicus*), in nat. grootte 3 meter hoog.

van zijne leerzaamheid en van zijn geheugen, zoowel ten opzichte van weldaden als van beledigingen, die hij ontvangen heeft. Hij bereikt eene lengte van 4 tot 5 meter en bij den schouder eene hoogte van 3 tot 3,5 meter. Zijne slachtanden zijn geplaatst in de bovenkaak op de plek der snijtanden, en zij zijn het grootst bij den Afrikaanschen olifant. Bij dezen is ieder tand wel eens 1,7 meter lang en meer dan 50 kilogram zwaar. Hij wisselt meermaalen zijne maaltanden, en het is opmerkelijk, dat de oude olifant in iedere helft van elk der kaken slechts één maaltand bezit, dus vier in het geheel, terwijl de jongere dieren er zestien, twaalf of acht hebben. De olifant wordt over de honderd jaar oud. Hij vermenigvuldigt zich niet in den tijd zijner gevangenschap, althans zeer zelden, zoodat alle olifanten, die men temmen wil, uit het woud worden weggeroofd. Dit geschiedt op verschillende wijzen. Soms poogt men een troep olifanten in eens te vangen door hen met eene bende van vijfhonderd tot duizend man, hiertoe opgeroepen, in de poort eener reusachtige fuik te drijven, die men van sterke

palen opgetrokken en van buiten met takken en struiken bedekt heeft, of men zoekt den alleen omdolenden wilden olifant met tamme dieren te lokken, waarna hem onverwachts een strik om het achterbeen gewoeld en hij zelf daarmee aan een boom bevestigd wordt. In beide gevallen temt men de woestheid der gevangenen door den honger. De moeilijkheid om deze dieren te bekomen en hun kostbaar onderhoud, daar zulk een reusachtig lichaam ook reusachtige hoeveelheden voedsel noodig heeft, beperken het gebruik van den olifant, die als trek- en lastdier uitmuntende diensten kan bewijzen. Vooral vindt men er eene groote menigte aan het hof van Indische vorsten, waar zij aan de vorstelijke waardigheid luister moeten bijzetten. In Siam worden zij in het koninklijk paleis op eene schitterende wijze verzorgd en met den meesten eerbied bediend. De Romeinen leerden de olifanten het eerst kennen in de oorlogen met Pyrrhus en Hannibal, die den Afrikaanschen olifant medebrachten, zoodat ook deze alleszins voor africhting vatbaar is. Na de uitvinding van het buskruit is hij echter voor den oorlog onbruikbaar geworden. Dikwijls ontdekt men overblijfselen van den voorwereldlijken olifant of *mammouth* (*Elephas primigenius*), ja, een groot deel van ons ivoor is daarvan afkomstig. Men vindt ze vooral in Siberië, waar men dit dier in het ijs vastgevrozen en zoo goed bewaard aantrof, dat men zijn dicht, wollig haar en de dennennaalden en andere overblijfselen van noordsche planten in zijne maag zeer goed kon onderscheiden. Zijne slachtanden, 3 tot 5 meter lang en 3 decim. dik, wegen wel eens meer dan 150 kilogr.

Tot de reusachtige dikhuidige dieren der voorwereld behoort ook het ohio-dier of de tepeltand (*Mastodon*), in Amerika, en het schrikdier (*Dinotherium*), aan de Rijn opgedolven. Het lompeste landdier van onzen tijd is voorzeker het rivierpaard (*Hippopotamus*), dat in de wateren en het slib van Afrika's keerkringslanden zijn verblijf houdt en met zijne korte beenen volstrekt niet gelijkt op het ranke paard. Zijne huid is 5 centim. dik en bijzonder geschikt om er zweepen van te vervaardigen.

Fig. 91.

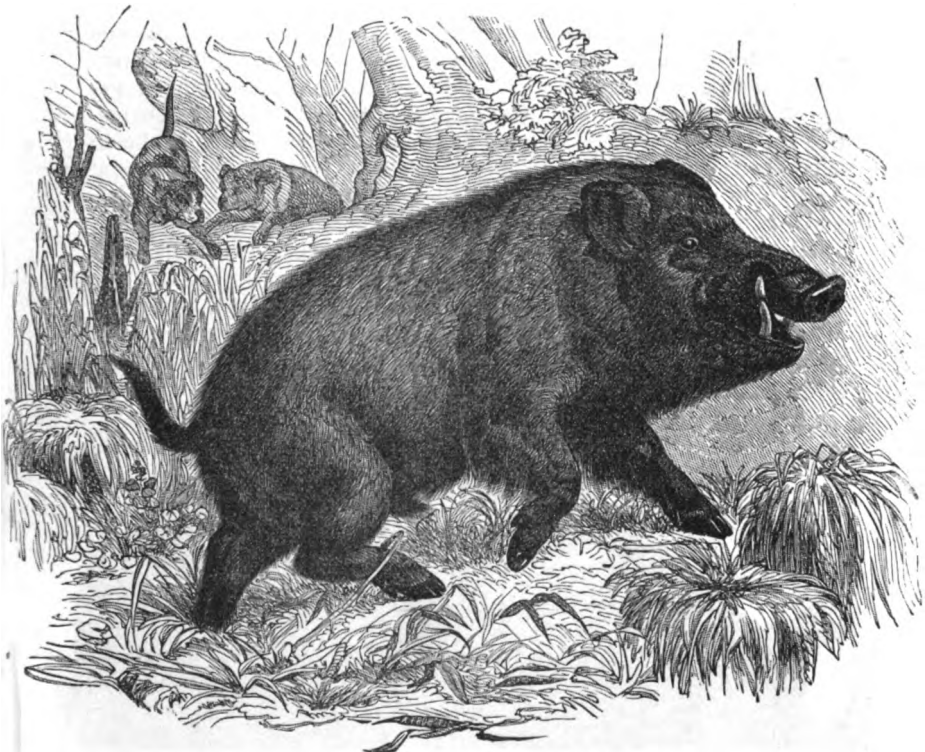

Op een achtere der nat. grootte.

Tot de familie der borsteldragers (*Setigera*) met snuitvormigen bek behoort ons bekend en nuttig slachtdier, het zwijn (*Sus*

scrofa), dat uit de Oude wereld naar Amerika en Australië is overgebracht. Het heeft opwaarts gekromde hoektanden (fig. 91) of zogenaaemde slachtanden, die het mannelijk wilde zwijn (fig. 92) tot een vreeselijk wapen strekken. Van dit dier is het tamme zwijn afkomstig, dat tweemaal 's jaars 7 tot 14 jongen werpt. Van de vier teenen van het zwijn zijn twee korter dan de overige. Het wilde

Fig. 92.

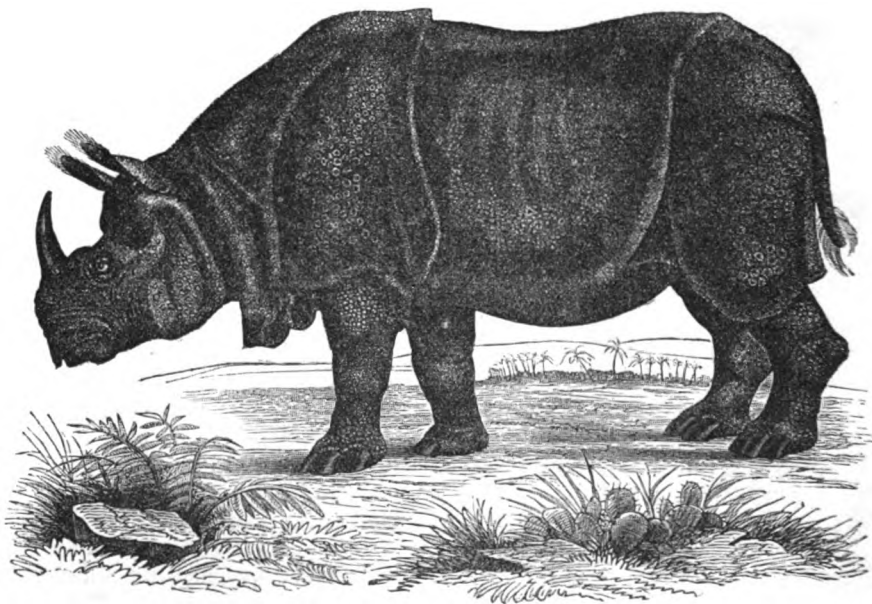
Het wilde zwijn (*Sus scrofa*).

zwijn is bruinachtig zwart van kleur, en draagt om die reden den naam van zwartwild; zijne jongen zijn geel met zwarte strepen en heeten speenvarkentjes. Het volwassen mannelijk dier draagt den naam van ever, en het volwassen wijfje dien van zeug. Zij leven bij troepen en waren weleer in de uitgestrekte wouden van geheel Duitschland te vinden. Zij houden het liefst hun verblijf in het kreupelhout in de nabijheid van moerassige plaatsen, waar zij zich gaarne in omwentelen. Hun voedsel bestaat uit eikels, paddestoelen, wortels, wormen en larven, en in het algemeen uit alles wat genuttigd kan worden, zelfs uit kregen en uitwerpselen. Met snuit en slachtanden woelen zij den bodem om, ten einde zich voed-

sel te verschaffen. Bij de uitbreiding van den landbouw konden zij zich dit het gemakkelijkst op den akker bezorgen, maar hierdoor veroorzaakten zij zoo groote schade, dat men genoodzaakt was om de wilde zwijnen in groote bosschen en parken op te sluiten. Ook bij het tamme zwijn ontwaart men eene dergelijke vraatzucht, zoodat het somtijds zijne eigene jongen opvreet. Zelfs is het meermaalen gebeurd, dat groote zwijnen in onbewaakte woningen drongen en kleine kinderen verscheurden. Wordt het zwijn gemest, waartoe men vooral melk, zemelen en maïs gebruikt, dan verkrijgt het eene geweldig dikke laag spek, en dit wordt uitgesmolten, om ons den reuzel te verschaffen. Het vleesch wordt in verschillende vormen gebruikt en vooral in groote hoeveelheden ingezouten en gerookt. Zijne borstels dienen tot penseelen en borstelwerk en bekleeden op het gebied van den handel eene belangrijke plaats. De beste zijn afkomstig van de half wilde Poolsche en Pruissische zwijnen. Terwijl de zwijnen in onze streken aan de zijden eenigszins samengedrukt zijn en een hoogen, scherpen rug en stijve borstels hebben, vindt men in Hongarije zwijnen met korte beenen, een ronden rug en schier gekroesd wollig haar.

Op Java vindt men het hertzwijn (*Sus babirussa*) met zeer lange, gekromde hoektanden. Het Amerikaansche navelzwijn of pecari (*Dicotyles*) heeft door de afscheiding eener klier een walgelijken reuk; het leeft in troepen en zijn vleesch is zeer smakelijk.

Fig. 93.

De Indische neushoorn (*Rhinoceros indicus*), in nat. grootte 3+0,6 met. lang.

Het Afrikaansch breedsnuittig varken of de emgalo (*Phaeochoerus*) is een leelijk, wild en zelfs gevaarlijk dier.

In de volgende familie met ongepaarde teenen vinden wij den tapir (*Tapirus*) met een korten snuit. Van dezen leven verschillende soorten in Azië en Amerika. Het zijn vreedzame dieren zonder slachtanden, met vier teenen aan de voorste en drie aan de achterste voeten. Drie teenen vindt men ook bij het reusachtige neushoorn (Rhinoceros), welks dikke huid zelfs voor den geweerkogel ondoordringbaar is. Hij wordt 3 met. lang en 1,3 tot 2 meter hoog. Men heeft onderscheidene soorten, van welke wij noemen: den Indischen neushoorn (*Rhinoceros indicus*, fig. 93), die slechts één horen heeft ter lengte van 0,6 tot 1 meter, en den Afrikaanschen neushoorn (*Rhinoceros africanus*) met twee achter elkaar geplaatste horens. Het dier bedient zich van zijn horen tot het omverhalen van boomen, wier bladeren het nuttigt, en zelden tot een verdedigingswapen. Indische vorsten lieten er bekertjes van vervaardigen en waren van meening, dat een vergiftige drank, daaruit gebruikt, zijne schadelijke eigenschappen verliest. Hoe vreedzaam de neushoorn ook wezen moog, toch wordt hij in een getergden toestand een hoogst gevaarlijk dier, dat met even veel snelheid als onweerstaanbare kracht zijn tegenstander vervolgt en zich hierbij vooral laat leiden door zijn fijn gehoor en zijn reuk.

Tiende orde: Walvischachtige zoogdieren (Cetacea).

119. Vele soorten van deze orde onderscheiden zich door den verbazenden omvang van hun lichaam. Onder deze vindt men de grootste dieren. Wij zien, dat bij hen de achtervoeten ontbreken, en dat hunne voorste ledematen op vinnen gelijken, zoodat zij sterk met de visschen overeenkomen en in zee hun verblijf houden. Alleen aan de bovenlip ontdekken wij eenig spoor van haren. Hunne nuttigheid is gelegen in den traan, het balein, het sperma ceti en den amber, die zij ons verschaffen. Zij houden voornamelijk hun verblijf in de koude zeeën tot aan Groenland toe, alsmede in den Atlantischen oceaan. Intusschen is door eene gestadige vervolging hun aantal aanmerkelijk afgenomen. Zij ademen door neusgaten, die zich boven op den kop bevinden, waaruit zij het water met stralen omhoog spuiten. Wij vermelden den gewonen of Groenlandschen walvisch (*Balaena mysticetus*) met twee spuitgaten; deze wordt 20 tot 23 met. lang en 1000 tolcenten. zwaar. In plaats van tanden, heeft hij zoogenaamde baarden, die wij onder den naam van balein kennen. Voorts noemen wij den vinvisch (*Balaenoptera arctica*), die eene lengte bereikt van 25 tot 30 meter en eene opstaande vin over den rug draagt, den potvisch (*Physeter macrocephalus*) of cachelot, die 20 tot 23 meter lang is, van welke lengte de kop een derde deel inneemt. Hij heeft slechts één spuitgat en levert traan, sperma ceti en amber. Verder heeft men den zwaardvisch of narwal (*Monodon*), die 7 meter lang wordt en een slachtand draagt ter lengte van 3 meter, de